

Journalismi vallan lähteenä, areenana ja kohteena

Johdanto

Tämän artikkelin otsikko siirtää kysymykset siitä, mikä on journalismin ja vallan suhde ja onko tieto valtaa, suoraan tarkastelun keskiöön. Otsikko saattaa myös journalismin valtaa ja valtasuhteita koskevan tutkimuksen piiriin. Tämä tutkimus on tiedonalana huomattavasti yleisempi kuin esimerkiksi politiikan tutkimus (vrt. Landowski 1982), ja myös tiedotusopin vakiintuneita kohdealueita voidaan tällaisen tutkimuksen lähestymistapoja käyttäen eritellä.

Käsite "valta", sellaisena kuin sitä huolimattomasti käytetään arkikielessä ja yhteiskuntatieteen kielessä, on pahamaineisen epämääräinen. Laajalle on levinnyt käsitys vallasta välineenä, jonka taitava taistelija voi riistää haltuunsa tarkoituksenaan ajaakseen. Tavallisin tapa ymmärtää vallan käsite on kuitenkin nähdä se "subjektikeskeisesti", jonkinlaisen "paholaisteorian" linssien läpi: "luokan", "eliitin", tai miksei vaikka "puolueen" valtana, joka ulottuu läpituokevana kaikkialle yhteiskuntaan tai ainakin jollekin tai joillekin sen sektoreista.

Tässä omaksuttu käsitys vallasta on tuollaisista totunnaisista käsityk-

sistä poikkeava, mutta sinänsä yleistymässä oleva (ks. esim. Laclau 1983). Valta ymmärretään tässä Michel Foucault'ta (1972, 1980) seuraten moninaiseksi joukoksi **valtasuhteita**, jotka organisoivat sitä kenttää, jolla ne toimivat. Valta katsotaan samalla **prosessiksi**, "leikiksi" tai "peliksi", jossa jatkuvissa kamppailuissa muutetaan, voimistetaan tai kumotaan valtasuhteita. Valta on samaten sitä **tukea**, jonka valtasuhteet tarjoavat toisilleen sekä sitä **vastustusta**, joka niistä on toisilleen, ja valta on myös **strategioita**, jotka mobilisoivat valtasuhteita sekä näiden strategioiden **vastastrategioita**.

Omaksuttu käsitys vallasta merkitsee, että tarkastellaan eräänlaista "vallan itseliikuntaa", ja ettei vallalla nähdä olevan tiettyä pistettä, johon se voidaan paikallistaa, josta sen alkuperä voidaan johtaa tai jossa se voidaan haastaa taisteluun, vaan vallalla voi olla asuinsijansa hyvin moniaalla. Se voi kivettyä fyysisen ympäristön ja teknologian rakenteisiin, yksilöiden henkilöhistorialliseen kohtalosisidonnaisuuteen, yhteisöjen ja yhteiskuntien historialliseen kokeemukseen, tapoihin ja muoteihin, talouden, politiikan ja hallinnon nor-

meihin ja käytäntöihin sekä, viimeisenä mutta ei vähimmäisenä, niihin tapoihin, joilla kielenkäyttö tulee yhteiskunnassa kontrolloiduksi, valikoiduksi, organisoiduksi ja uudelleenorganisoiduksi.

Journalismi - ja yleensä joukkotiedotus - on yksi juuri tällaisen kielenkäytön kentistä. Tarkastelu koskee seuraavassa siis kielen ja vallan suhteita journalismin kentällä polttopisteenä ne valtasuhteet, jotka kontrolloivat sitä materiaalia, jota journalismi työstää. Nämä valtasuhteet kontrolloivat, valikoivat, organisoivat ja uudelleenorganisoiivat myös journalistisen materiaalin tuottajia ja uusintajia, siis journalisteja, sekä journalistisen materiaalin tuotanto- ja uusintamisprosesseja.

Journalismin luonnehtimiseksi voidaan ottaa käyttöön termi "yhteiskunnallinen kielenkäyttömuoto" siksi, että journalismi on yksi yhteiskunnallisista käytännöistä, jotka koostuvat "toiminnasta kielessä" ja "kielen kautta" - siis yksi foucaultilaisittain ymmärretyistä "diskursseista" yhteiskunnassa. Journalismin työstämänä materiaalina on kieli, sen harjoittajat ovat nimenomaan kielen käyttäjiä, sen instituutiot kielenkäytön instituutioita ja sen tulosten käyttäjät kielenkäytön osapuolia.

Journalismin tällainen vuorovaikutuksellinen luonne ei kuitenkaan vielä erota sitä sellaisista käytännöistä kuin yhteiskuntatutkimuksesta, historiankirjoituksesta tai kulttuuri-

kritiikistä. Niinpä tässä huomio kohdistetaan siihen, kuinka nimenomaan journalismin kentän valtasuhteet määräävät kielellisen aineksen työstämistä tällä kentällä siten, että syntyy nimenomaan journalismille tyypillinen tapa omaksua käytettävissä oleva perusaineisto, käsitellään se ja välittää käyttöön käsittelyn tulokset. Tätä tarkastelua varten journalismin kentän valtasuhteet voidaan jaotella kolmeen ryhmään. Ensinnäkin voidaan tarkastella valtasuhteita, jotka määräävät journalismin kohteiden valikoitumista. Toiseksi voidaan tarkastella journalismia sisäisesti organisoivia valtasuhteita. Kolmanneksi voidaan tarkasteluun ottaa ne valtasuhteet, jotka määräävät, kuka voi toimia journalistina, kuka ei.

Journalismin kohteiden valikoitumista määräävät valtasuhteet

Journalismin kohteiden valikoitumista määräävistä valtasuhteista eräät muodostuvat erilaisista julkilausutuksista tai julkilausumattomista kielloista: kuka tahansa ei voi sanoa mitä tahansa missä tahansa. Journalismin aiheita koskevat siten monet tabut, aiheista tiedottaminen edellyttää tiettyjen rituaalien noudattamista, ja tiedottaminen edellyttää myös tiettyjen etuoikeuksien olettamista tiedottajalle.

Tabuja, rituaaleja ja tiedottajien etuoikeuksia esiintyy journalismissa muun muassa politiikan ja yksityiselämän alueilla, ja juuri se mikä on kiellettyä, muodostuu houkuttelevaksi. Niinpä maamme idänsuhteista tulee tiedottaa niistä käytävän keskustelun erikoiskielellä, jota sitä paitsi ei kuka tahansa journalisti hallitse. Myös julkkisten yksityiselämä on journalismille - ja sen yleisölle - kutkuttava kohde, jonka houkuttelevuus perustuu paljolti salatun

ja paljastetun kiihottavaan vaihteluun, kuten muun muassa Roland Barthes (1973) on korostanut. Kiinnostuksemme Urpo Leppäsen avioeroon ja uusiin rakkauksiin tai Ahti Karjalaisen henkilökohtaisiin ongelmiin määräytyykin yhtä paljon kerrotun kuin vihjatun tai arvattavaksi jäävän perusteella.

Tässä on syytä voimakkaasti korostaa kieltoja ylläpitävien valtasuhteiden anonyymisuutta. Kysymys ei ole oikeussäännöksiin taatuista kielloista, vaan siitä, miten journalismin ja sen kohteiden - sekä journalismin ja yleisön - suhteet valikoituvat, organisoivat ja uudelleenorganisoivat sitä, mistä voidaan ja saadaan tiedottaa, mistä "kannattaa" tiedottaa, mistä halutaan tiedotettavan ja mistä ei haluta tiedotettavan. Journalismi on tässä vallanalainen, ei vallankäyttäjä: sen roolina on pitää yllä yhteiskuntajärjestelmää ja elämäntapaa, uusintaa ja uusia merkityssuhteiden verkkoa, joka pitää koossa privatisoituneesti pirstoutuvaa yhteiskuntaa.

Lehtien tai sähköisten tiedotusvälineiden parissa vietetty aika on suurelle osalle yleisöä rituaalinen tai ainakin teknisessä mielessä välttämätön osa päivittäistä elämänrytmiä, ja journalisti joutuu mediaansa kohdistuvien paineiden välittyessä hänen työskentelyprosessiinsa huolehtimaan keskeisestä osasta yleisön jokapäiväisen leivän lisuketta. Yhteiskunnan ja elämäntavan muutokset synnyttävät kysyntää yhä uudenselälle journalismille. Tiettyjä säännönmukaisuuksia on kuitenkin havaittavissa: esimerkiksi vaikka journalismi onkin kansalaisten elämän turvallisuustekijä, muiden kohtaamat vastoinkäymiset eivät yleisön kokemuksissa useinkaan saa erityisen vastenmielistä ja ahdistavaa sävyä. Kun journalismi kertoo joillakin menevän tosi huonosti, itsellä voi tuntua

menevän sentään joten kuten.

Journalismia eivät siis tee ainoastaan journalistit vaan myös lukijat, kuuntelijat ja katsojat, siis yleisö. Tästä juontuu journalismin eräs keskeinen heikkous: sen aikaansaannokset ovat, edelleen Barthes'in (1973) terminologiaa soveltaen, yleensä varsin käyttäjakeskeisiä, helpotajuisia, helposti sulatettavia ja siksi niin vaarallisia syötteinä, huumeina, sopeuttajina ja siten anonyymien, kaiken kattavan vallan välikkappaleina.

Tähän asti on hahmoteltu vasta niitä valtasuhteita, joissa on kysymys kielloista, jotka säätelevät journalismin kohteiden valikoitumista. Kieltojen lisäksi journalismia määräävät valtasuhteet rajaavat toisistaan myös järjelliseksi ja järjettömäksi katsotun aineiston. Journalismi ei tosin ole aina järkevimmistä järkevin kielenkäyttömuoto, vaan satiiri, ironia ja gonzoilukin saattavat olla luvallisia. Joku toimittajatahti voi jopa saada pysyvän luvan "irroittelua". Toisaalta yleisönosastoihin päästetyistä purkauksista äärimmäiset voidaan ymmärtää kontrastiksi, jota vasten journalismia yleensä luonnehtiva vakava järjellisyys pääsee oikeuksiinsa.

Journalismin kohteiden valikoitumista määräävät kieltojen sekä järjellisen ja järjettömän aineiston rajoja piirtävien valtasuhteiden lisäksi myös valtasuhteet, jotka määrittelevät totuuden rajoja journalismissa erottaen totuuden epätotuudesta, valheesta ja vääristelystä. Kieltojen vähitellen löytyessä yhteiskuntakehityksen myötä ja järjellisen ja järjettömän aineiston rajanvedon jäädessä sittenkin varsin merkityksettömäksi juuri totuuden ja epätotuuden rajaa vetävät valtasuhteet ovat liianneet askel askeleelta merkitystään. Tämä näkyy myös journalististen ideologioiden kehityksessä eliitti-

journalismin ajoista liberaalisiin ja sosiaalisen vastuun ideologioihin.

Totuuden näkökulmasta kannattaa muistaa, että käsite "journalismi" viittaa "päiväkirjan pitoon", päiväkohtaisten tapahtumien kirjaamiseen, usein myös niiden taustoittamiseen, ja monessa tapauksessa lisäksi tapahtumien kommentointiin, selittämiseen ja arvottamiseenkin. Tässä piilee journalismin eräs keskeinen heikkous tiedon näkökulmasta: voidaanhan nimittäin kriittisesti kysyä, mitä oikein tulisi ajatella sellaisesta totuudesta, joka menettää keskeisen osan arvoaan muutaman hetken, puolen vuorokauden, vuorokauden, viikon tai kuukauden sisällä. Jo päivälehdistön syntyessä mutta vieläkin suuremmassa määrin sähköisten tiedotusvälineiden myötä journalismista on tullut "uutisten" vanki, jatkuvasti soljuvan tapahtumien virran vanki. Sitä paitsi journalistilla on käytettävissään tietty palstatila tai tietty lähetysaika, ja tämä "tyhjiö" hänen on täytettävä toteuttaakseen tehtävänsä, olipa asiaa tai ei.

Tapahtumien virran ja täytettävän tyhjiön lisäksi journalistista "tiedonhalua" määrää myös se tekninen taso, jota journalistikunta edellyttää tiedolta, joka voidaan katsoa todeksi. Journalistien tiedonhalu määräytyy lisäksi myös sitä kautta, että journalismi kietoutuu "yhteiskunnallisena kielenkäyttömuotona" muihin kielenkäyttömuotoihin: talouselämän, politiikan, hallinnon sekä kulttuurin ja kansalaisten arkielämän ylläpitoon sekä teknisessä että sopeuttavassa mielessä samoin kuin yhteiskunnan silmätekeviä ja yhteiskunnan keskeisiä instituutioita koskevan julkisuuden tuotantoon ja uusintamiseen. Vaikka journalismi ei toki ole "julkista hallintoa", se on toki "julkisuuden hallintaa".

Journalistisen totuuden rajoja piirtävillä valtasuhteilla on tärkeältä

osaltaan moraalinen, "oikean" ja "väärän" erotteluihin ankkuroitunut luone. Tällaisista moraalisisistä rajanvedoista voi mainita uusimpiin ja aikaisempiin **Lehtimiehen ohjeisiin** (1976, 1983) sisällytetyt periaatteet. Näiden periaatteiden mukaan journalismilla tulee olla tietojen **rehellisen** hankkimisen ja julkaisemisen **vapaus** sekä arvostelemisen **oikeus**, jotta kansalaisten mahdollisuus saada **oikeita** ja **yleisesti merkittäviä** tietoja taataan. Journalistin on periaatteiden mukaan voitava toimia **painostuksesta** vapaana sekä **vakaumuksensa** ja **ammattietiikkansa** pohjalta. Journalismin on periaatteessa haluttu tähtäävän **totuuteen** sekä **virheettömyyteen**, **tarkkaan** ja **monipuoliseen** tiedottamiseen, tarkistavan **asiatiedot**, harjoittavan tietolähteiden **luotettavuutta** koskevaa lähdekritiikkiä, erottavan **tosiasiat** ja niiden taustoitaminen **mielipiteistä** ja seipiteestä sekä tiedottavan siitä mistä jutun esittely lupaa kerrottavan.

Tuollaisten kauniiden periaatteiden kaikinpuolista suotavuutta ei luonnollisesti ole syytä asettaa kyseenalaiseksi. Voidaan kuitenkin korostaa, etteivät periaatteet ole sitenkään niin neutraaleja kuin miltä ne saattavat näyttää, vaan niissäkin on kysymys valikoivista, rajoittavista valtasuhteista. Tästä aihepiiristä voidaanankin esittää esimerkiksi seuraavia kriittisiä kysymyksiä. Onko tosiasioita, siis "arvoja", todellakin aukottomasti mahdollista erottaa toisistaan yhteiskunnallisissa kysymyksissä? Eivätkö yhteiskunnalliset tosiasiat saata olla usein jo sellaisinaan kritisoitavia? Eikö valikoitujen tietolähteiden luotettavuuden rutinoitunut ja jopa automaattinen olettaminen uusina näiden tietolähteiden asemaa ja siten ikuista journalismin ja yleisön sidonnaisuutta "tieteen", "talouselämän", "politiikan" tai "byrokratian" napanuoriin?

Journalismin sisäistä organisoitumista määräävät valtasuhteet

Tämän asti on tarkasteltu vasta niitä valtasuhteita, jotka määräävät journalismin kohteiden valikoitumista. Nyt tarkasteluun otetaan myös sellaiset valtasuhteet, jotka määräävät journalismin sisäistä organisoitumista, luokittumista, hierarkisoitumista ja eriytymistä.

Ensimmäisenä voidaan eritellä valtasuhteita, jotka määräävät journalistisen työn tulosten eräänlaista "ketjuuntumista", sitä, että tällaiset tulokset poikkeuksetta ovat, Foucault'n (1972) ja Kristevan (1969) termejä käyttäen, enemmän tai vähemmän "tekstienvälistä" kommentaaria aikaisemman journalistisen työn tuloksiin. Tässä korostuu journalismin jatkuvuus - ja kriittisemmästä näkökulmasta sen taipumukset monelta osin toistaa itseään.

Kommentaarien merkitystä journalismin sisäisessä organisoitumisessa korostaa esimerkiksi se, ettei monikaan asia ole kummoisempi uutinen tultuaan ensi kertaa julkisuuteen, mutta saatuaan osakseen monien eri näkökulmia soveltavien journalistien käsittelyn, siitä on kuin onkin kehkeytynyt uutinen. Uutisen aihe saattaa toisinaan olla pelkkä toisen journalistin tulkinta asiasta, ja monet laajat polemiikit ovatkin lähteneet liikkeelle siitä pienestä lumipallosta, jota ei sen kasvettua lumivyöryksi hevin voi pysäyttää ennen kuin se on syöksynyt keskustelun tyrehdyttävään laaksonpohjaan. Kerran uutiseksi muodostuneesta asiasta ei journalisti useinkaan voi olla tiedottamatta ikään kuin vaunukaravaanin osanottajana tai sopulilauman jäsenenä, koska muutkin journalistit niin tekevät. Kommentoijan roolissaan journalisti on roolinsa vanki joutuessaan yrittämään mahdotonta: sanoa lopullisen pätevästi ja oikein sen mikä asiaan on näköjään syvälle

kätkeytyneenä. Kuitenkin tällainen tulkinta on itse asiassa koskaan päättymätön sarja aukikerimisiä, niiden mahdollisuuksien julkilausumista, jotka jokainen teksti väistämättömästi moniselitteisyydessään pitää sisällään. Tämä ei siis koske vain johtavien valtiomiesten puheita.

Journalistisen työn sisäistä organisoitumista määräävät myös ne valtasuhteet, joiden perusteella kullakin jutulla on lausujansa - kirjoittaja, lehti tai sähköisen joukkotiedotuksen harjoittajainstituutio - ja tätä kautta identiteetti, yksilöllisyys. Vaikka uutisaineisto onkin yleensä anonyymiä, jo sen esittämisellä radiossa tai tv:ssä on persoonallinen leima. Pääkirjoituksissa taas "lehti puhuu", ja omalla nimellään julkisuuteen astuvasta toimittajasta voi tulla kansallinen vaikuttajahahmo aina eduskuntaan asti.

Tärkeimpinä journalismin sisäistä organisoitumista määräävinä valtasuhteina voidaan kuitenkin pitää valtasuhteita, joiden perusteella määräytyy joukkotiedotusvälineiden välinen ja sisäinen hierarkisoituminen ja työnjako. Hierarkisoituminen ja työnjako rajoittavat kullekin journalistille omaa kielenkäytön lokeroa, jossa tämä voi tehdä työtään osittain itseriittoisesti ja erikoistuen - mutta samalla lokeron vangitsemana.

Tärkeä journalistista hierarkisoitumista ja työnjakoa luonnehtiva seikka on journalismin laji, ulottuvuuksinaan esimerkiksi pyrkimys päiväkohtaiseen uutisointiin, aikakautiseen kommentointiin tai kenties erityisryhmille suunnattuun kohdenne-tumpaan tiedottamiseen. Journalismin lajia voi luonnehtia myös jatkumolla, joka jännittyy vakavista, "kovista" jutuista emotioita nostattaviin, skandaalinkäryisiin juttuihin. Journalistiseen hierarkisoitumiseen ja työnjakoon liittyy samoin kysymys rapor-

toinnin taajuudesta sekä journalismin alueellisesta ja ideologisesta hierarkisoituneisuudesta ja erilaistuneisuudesta.

Luonnehdittuihin jaotteluihin tulee lisätä myös aineiston hierarkisoituneisuutta ja erilaistuneisuutta lehtien tai radio-tv:n sisällä määräävät valtasuhteet, jotka ratkaisevat, kuinka suuri painoarvo muodostuu esimerkiksi päiväkohtaiselle uutisaineistolle, niiden taustoitukselle, pääkirjoituksille, kulttuurille, kunnallisasioille, talousasioille ja urheilulle. Aineiston hierarkisoituminen ja erilaistuneisuus on myös journalistien välisen työnjaon ja siten heihin kohdistuvan anonyymien, tiettyä lähdettä vailla olevan "rakenteellisen" vallankäytön välikappale.

Valtasuhteilla, jotka määrittelevät journalismin sisäistä organisoitumista, on myös journalisminulkoinen ulottuvuutensa. Journalismin hierarkisoituneisuus ja erilaistuneisuus organisoivat nimittäin yleisön elämäntapaa ja laajemminkin yhteiskunnan dynamiikkaa: journalismilla on roolinsa yhteiskunnan hierarkisoituneisuuden ja eristyneisyyden tuotannossa ja uusintamisessa. Tämä journalismin rooli syöttyy toisaalta alati takaisin journalismiin pitäen yllä sen omaa sisäistä hierarkisoituneisuutta ja erilaistuneisuutta. Siis tässäkin vallitsee sellainen "noidankehäminen" suhde, joiden toimintaan yhteiskunnan uusiintumisessa rakentaa osin teoriansa tunnettu englantilainen sosiologi Anthony Giddens, jonka tähänastinen pääteos (1979) on pian saatavissa suomeksikin.

Journalismi pitää siis yhtäältä yllä valtasuhteita muualla yhteiskunnassa, ja toisaalta muun yhteiskunnan valtasuhteet pitävät yllä journalismia sisäisesti organisoivia valtasuhteita (vrt. Bourdieu 1982). Mutta kuinka tällainen valtasuhteiden vuorovaikutuksen dynamiikka toimii?

Vuorovaikutus tapahtuu kilpailun kautta, kilpailuna sekä journalismin sisällä että sen ulkopuolella, kilpailuna tiedosta, kilpailuna vallasta tietoon sekä kilpailuna tiedosta valtataisteluna. Tätä taistelua käyvät kansalaiset keskenään kamppaillessaan muun muassa siitä, että heidän osansa kuluttajina olisi edes hieman parempi kuin heidän lähimmäistensä. Journalistit puolestaan kamppailevat keskenään "paikasta auringossa", oman erityisalansa journalismin huijulla. Journalismin kohteet, julkiseliitti, puolueet, suuryritykset, järjestöt ja hallintoyksiköt puolestaan taistelevat taatakseen itseään koskevan suojeleisuuden tuotannon ja uusintamisen. Lopulta astuu kuvaan myös tiedotusalan yritysten kamppailu mainosmarkkinoista, levikistä sekä julkisesta ja muusta suorasta tuesta. Kilpailu siis panee toimeen valtasuhteisiin perustuvia tendenssejä journalismissa samaan tapaan kuin politiikka talouselämässä.

Pääsyä journalistisen kielenkäyttömuodon harjoittajaksi määräävät valtasuhteet

Nyt on tarkasteltu sekä valtasuhteita, jotka määräävät journalismin kohteiden valikoitumista, että valtasuhteita, jotka määräävät journalismin sisäistä organisoitumista. Viimeinen valtasuhteiden laji, josta tässä ollaan kiinnostuneita, määrää pääsyä journalistisen kielenkäyttömuodon harjoittajaksi, siis journalistiksi.

Vaikka journalistin ammattikuva on tunnetusti hieman selkiintymätön, kellä tahansa ei ole sellaisen tiedon ja taidon hallintaa, että hän voisi toimia journalistina, joten on syytä etsiä valtasuhteita, jotka ovat journalistiksi valikoitumisen takana. Pääsyä journalistiksi määräävät valta-

suhteet, joille perustuvat alan ammatilliset rituaalit. Nämä rituaalit on erotettava niistä jo edellä käsitellyistä rituaaleista, joiden mukaan tiettyjä aiheita on välttämätöntä käsitellä journalismissa tietyllä tavalla. Ammatilliset rituaalit sen sijaan toimivat ikään kuin semioottisina koodeina journalistien keskinäisessä vuorovaikutuksessa.

Muodollisella koulutuksella ei tässä ole välttämättä ratkaisevaa merkitystä: journalistiikan maisteri ei vielä välttämättä ole journalisti. Tässä korostuu siis se, että journalisteista tekevät journalisteja myös toiset journalistit, eivät vain seniorit junioreista, vaan myös samassa ammatillisen kehityksen vaiheessa olevat toinen toisistaan. Ammatillisten koodien "oikea" hallinta erottaa journalistit ei-journalisteista, vaikkakaan ei erheettömällä varmuudella. Journalistin kelpoisuuden työhönsä määrittelee tästä näkökulmasta ennen kaikkea hänen **olosuhteidensa kannalta soveltuva** eikä siten mitenkään "objektiivinen" kirjoittamisen, visualisoinnin, keskustelun tai keskusteluttamisen taitonsa. Tällä perusteella journalistikunta voidaan sijoittaa moniulotteiseen verkostoon, jonka onnellisimmissa osissa lekottelevat kunkin erikoisalan journalismin eliitit, kun taas synkimmissä sopukoissa pyristelevät uutterat ahkerot, jotka varsin virkamiesmäisesti taittavat ammatillista taivaltaan. Journalismissa niin kuin muillakin ammattialoilla valtasuhteet perustavat siis tavallaan veljes- tai miksei myös sisaruskuntia, joiden ulkopuolelle jääneillä ei ole niitä tietoja, taitoja tai muita ominaisuuksia kuin sisärenkaan jäsenillä. Nämä tiedot, taidot ja muut ominaisuudet ovat kuitenkin samalla kaksiteräinen miekka: tiedokas, taidokas ja muuten kelvokas journalisti on tietonsa, taitonsa ja kykyjensä, siis oman jour-

nalistisen käyttökelpoisuutensa, vanki.

Journalismi, valta ja vastarinta: päätelmiä

Lopuksi voidaan tislata vastausta kysymykseen siitä, mikä on journalismissa esiintyvän vallan lähde, sekä kysymykseen, onko journalistinen tieto valtaa.

Jo artikkelin alussa sanouduttiin voimakkaasti irti käsityksestä, että valta olisi journalismissa väline taitavien ja manipulatiivisten käyttäjien kädessä. Erikseen ei siksi olekaan kritisoitu esimerkiksi Yleisradion tai Sanoma Oy:n journalistien valtaa, koska kumpikaan näistä kansallisista instituutioista ei valitun tarkastelutavan näkökulmasta edustan kummempaa ongelmaa kuin monopolinomaiset tilanteet yleensäkin. Samoin on sanouduttu irti käsityksestä, jonka mukaan journalismissa esiintyvällä tai sen kautta vaikuttavalla vallalla olisi erityinen alkulähde, eliitti - kuten taloudellinen tai poliittinen eliitti tai jopa journalistieliitti - tai tietty yhteiskuntaluokka. Esityksessä on sen sijaan korostunut käsitys tiedosta ja samalla journalismista kenttänä valtasuhteita, jotka eivät ole sen enempää itsenäisiä vallan lähteitä kuin suoranaisia välittäjiä jostakin muualta kumpuavalle vallallekaan. Vallan nähdään tällöin piilevän tiedon ja samalla journalismin moninaisessa hierarkisoituneisuudessa, eriytyneisyydessä, hajaantuneisuudessa ja pirstoutuneisuudessa - siinä, että valta kyllästää journalismin lähes joka huokosen juuri journalismin voimakkaan epäyhtenäisyyden vuoksi. Epäyhtenäisyys on sekä vallan seurausta että osasyys vallan uusiintumiseen, Valta uusintuu tässä muun muassa siksi, että journalismin epäyhtenäisyys peittää vallan jopa kokonaan

näkyvistä. Tämän käsityksen tueksi voidaan viitata edellisiin tarkasteluihin valtasuhteista, jotka määräävät journalismin kohteiden valikoitumista, journalismin sisäistä organisoitumista sekä journalistin ammattikuvaa.

Tarjottu kuva tiedosta jonkinlaisena totaalisena, kaikenkattavana valtana on ilmiänsultaan synkänpuoleinen. Yksittäisen journalistin vaihtoehdot näyttävät olevan vähissä. Näyttää siltä, että journalisti on tuomittu jäämään pelkäksi valtasuhteiden raapaisuksi, "jäljeksi" siinä "materiassa", josta valtasuhteet muodostuvat ja jota ne muokkaavat (ks. Ahonen 1938). Ensinnäkin journalisti saattaa olla sinisilmäisen tietämätön siitä, että mitkään journalistisen kielenkäyttömuodon valtasuhteet määrittäisivät hänen toimintaansa: hän saattaa viattomana uskoa tiedottamisen vapauteen ja siunauksellisuuteen sekä neutraaliin totuuteen, ainakin mikäli hänen oma erikoisalansa on kapea. Toiseksi journalisti saattaa olla yksinkertaisesti **peloissaan**: yhtä Aarno Laitista kohden on kymmenen tai sata pikku- tai pseudo-Laitista, jotka selviävät varoituksella - tai eivät koskaan yritäkään potkia tutkainta vastaan. Kolmanneksi journalistin saattaa vallata **kyynisyys** tai **eskapismi** tai hänestä saattaa tulla **oportunisti**, oman edun tavoittelija.

Mutta voiko journalisti olla muutakin kuin journalismia määrävien valtasuhteiden jälki? Tässä voidaan vedota Foucault'n (1977, 1980) ja häntä edeltäneen filosofi Georges Bataille'n (1965) työhön ja vastata kysymykseen myönteisesti sillä edellytyksellä, että journalisti pystyy kussakin tilanteessa työtään tehdesään ottamaan huomioon intellektuellin vastuunsa ja sen, kuinka valtasuhteet ehkä määräävät hänen journalisminsa aiheiden valikoitu-

mista, journalismin sisäistä organisoitumista hänen kohdallaan sekä hänen ammattikuvaansa. Esitetyt tarkastelut tarjoavat viitteitä tällaisen tiedostamisen rakenteesta.

Journalistilta voidaan siis "soveltavan valtatutkimuksen" perspektiivistä perätä vastarintastrategioita, kohdennettuja yllätyshyökkäyksiä tiedonmuodostusta journalismissa tukahduttavia älyllisiä ja sosiaalisia valtasuhteita vastaan. Tästä perspektiivistä journalistin mahdollisuudet eivät koskaan ole täydellisesti journalismia määräävien valtasuhteiden edellyttämät. Itse asiassa jo pelkkä vallan olemassaolo merkitsee loogisesti sitä, että on jotakin, jonka julkilausumista valta tukahduttaa, kuten Foucault (1980) onkin korostanut. Vallan olemassaolo merkitsee myös metodologista "lupaa siirtyä" deskriptiosta preskriptioihin, koska valta merkitsee väistämättä jotakin negatiivista sisältäessään perusedellytyksenään tukahduttamisen tai tukahtuneisuuden. Sanottu merkitsee sitä, että journalisti voi soveltaa esimerkiksi seuraavia menettelytapoja - kunhan hän vain tietää, kuinka pitkälle voi kulloinkin mennä sekä muistaa, ettei varmoja sääntöjä ole siitä, kuinka kauas voi rankaisematta edetä:

Ensinnäkin journalisti voi asettaa kyseenalaiseksi journalistisia tabuja, rituaaleja sekä joukkotiedotuksen harjoittajan oletettuja yksinoikeuksia journalismin ja yleisön välisissä suhteissa. Toiseksi journalisti voi asettaa kyseenalaiseksi totunnaisen järjellisyuden rajoja silloin kun se on paikallaan journalismia määräävien valtasuhteiden kyseenalaistamiseksi. Tämän vaikeuksista voi kuitenkin tarjota esimerkiksi niin sanotun Turun Sanomat -jupakan joidenkin aikojen takaa. Kolmanneksi journalisti voi asettaa kyseenalaiseksi "journalistisen tiedonhalun": hän voi

omaksua kriittisen asenteen suhteessaan tavallisesti kritiikin kestäviksi katsottuihin tiedonlähteisiin, tavallisesti päteviksi katsottuihin tosiasioiden, journalistin kansanpalvelijan rooliin tai tosiasioiden ja arvokysymysten totunnaisiin erotteluihin. Neljänneksi journalisti voi ongelmoita journalismin kommentoijan ja tulkitsijan roolin sekä niistä juontuvat journalistiset laumailmiöt. Viidenneksi journalisti voi asettaa kyseenalaiseksi journalismin sisäisen hierarkisoituneisuuden ja erilaistuneisuuden, myös siloin kuin tämä hierarkisoituneisuus ja erilaistuneisuus liittyy journalismin ja yleisön suhteisiin. Lopulta journalisti voi omaksua kriittisen asenteen myös journalistisiin ammatillisiin rituaaleihin ja alan veljes- ja sisaruskuntiin.

Journalistille tässä luonnostellut kriittiset roolit eivät siis koske vain journalismia itseään, vaan myös journalismin suhteita tulostensa vaikutuksiin ja käyttötarkoituksiin. Journalismi, joka ryhtyy vastarintaan kriiikkittömästi omaksutun ja käytetyn tiedon tukahduttavia vaikutuksia vastaan, tarjoaa aineksia myös yleisön vastarintaan sellaista tietoa kohtaan, joka yleisön elämää sokeasti ja automaattisesti omaksuttuna tukahduttaa. Tällöin journalismi muodostaa perustaa yhteiskunnan taloudellisia, poliittisia, hallinnollisia ja kulttuurisia kielenkäyttömuotoja koskeville kriittisille näkemyksille. Mutta voisivatko tällaiset kriittiset näkemykset koskea myös journalismia itseään? Voisiko journalismi kehottaa yleisöään suhtautumaan kriittisesti myös journalistiseen kielenkäyttömuotoon ja sitä määrääviin valtasuhteisiin? Voi olla, että lähes määritelmänomaisesti toivo on turha. Vai onko?

Artikkeli perustuu RTTL:n, HSY:n ja SAL:n Studia Generalia-sarjassa 27.2.1984 pidettyyn esitelmään. Tekijä kiittää Ismo Silvoa ja Leena Paldania kommentteista artikkelin käsikirjoitusvaiheessa.

Kirjallisuus

AHONEN, Pertti. Public Policy Evaluation as Discourse. Helsinki, The Finnish Political Science Association, 1983.

BARTHES, Roland. Le plaisir du texte. Paris, Seuil, 1973.

BATAILLE, Georges. L'érotisme. Paris, Seuil, 1965.

BOURDIEU, Pierre. Ce qui parler veut dire. Paris, Fayard, 1982.

FOUCAULT, Michel. The Discourse on Language. Teoksessa FOUCAULT, Michel. The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language. New York, Harper & Row 1972 (1971).

FOUCAULT, Michel. A Preface to Transgression. Teoksessa FOUCAULT, Michel.

Language, Counter-Memory, Practice. Oxford, Basil Blackwell, 1977 (1963).

FOUCAULT, Michel. The History of Sexuality. Volume I. An Introduction. New York, Vintage Books, 1980 (1975).

GIDDENS, Anthony. Central Problems in Social Theory. Cambridge, Cambridge University Press, 1979.

KRISTEVA, Julia. Séméiotiké. Paris, Seuil, 1969.

LACLAU, Ernesto. Transformations of Advanced Industrial Societies and the Theory of the Subject. Teoksessa

HÄNNINEN, Sakari & PALDAN, Leena (toim.) Rethinking Ideology. Berlin, Argument, 1983.

LANDOWSKI, Eric. Les discours du pouvoir: Le discours politique. Teoksessa COQUET, Jean-Claude (toim.). Semiotique: L'école de Paris. Paris, Hachette 1982.

Lehtimiehen ohjeet. Helsinki, Suomen Sanomalehtimiesten Liitto, 1976 ja 1983.